

Към края на 1798 г. правителството на Великобритания изпраща в Османската империя военна мисия. Нейната цел е да окаже съдействие на османската армия във военните действия срещу французите, които по това време вече здраво са стъпили в Египет. В състава на мисията, оглавявана от генерал Келер, има много офицери, военни инженери и пр., общо седемдесет и шест души. Лекар на британската мисия е Уилям Уитмън, член на Кралския медицински колеж в Лондон.

Мисията прекарва в Османската империя почти пълни три години. След известен престой в Цариград британските офицери се отправят през Анадола, Палестина, Сирия към Египет, където е главното им назначение. Аташирана към армията на великия везир, британската мисия се задържа в Египет до избухването на чумната епидемия. От Александрия британските офицери са извозени с кораби до Цариград и през пролетта на 1801 г. поемат обратния път към Англия.

Внимателен и интелигентен наблюдател, Уитмън през цялото време на престоя си в Османската империя води пътни бележки, които при завръщането си предоставя на приятелите си. Те го убеждават да ги публикува и през 1803 г. в Лондон се появяват неговите „Пътувания в Турция, Мала Азия, Сирия и през пустинята към Египет през 1799, 1800 и 1801 г.“. Особено ценни, тъй като принадлежат на перото на професионалист, са неговите бележки върху чумата и другите болести в Османската империя. Те заедно с метеорологичния му дневник съставят приложението към неговия дневник.

По-долу представяме в превод частта от пътеписния дневник на Уитмън, която се отнася до пътуването му от Цариград до Галац (*Travels in Turkey, Asia—Minor, Syria, and Across the Desert into Egypt during the Years 1799, 1800, and 1801, in Company with the Turkish Army, and the British Military Mission. To which are annexed, Observations on the Plague, and on the Diseases prevalent in Turkey, and a Meteorological Journal. By William Wittman. London, 1803, p. 463—474*).

ЦДИА: КМФ 04, Инв. № 444/30.

ПЪТУВАНИЯ В ТУРЦИЯ, МАЛА АЗИЯ, СИРИЯ
И ПРЕЗ ПУСТИНЯТА КЪМ ЕГИПЕТ
ПРЕЗ 1799, 1800 И 1801 Г.

Снабден с ферман и няколко препоръчителни писма, вечерта на 23 май [1801 г.] се качих на кораб за Черно море. Напуснахме пристанището в полунощ и на следващата сутрин към шест часа минахме покрай втората крепост на европейския бряг на Босфора. След три часа хвърлихме котва в едно пристанище на север от третата крепост, [разположена] на същия бряг на Босфора. Там останахме до девет часа вечерта и тръгнахме със северозточния вятър. Сутринта на 25-и бяхме изминали тридесет и шест мили, но вятърът утихна и хората ни се принудиха да се хванат за веслата. Към десет часа същата сутрин вятърът се засили и към четири часа следобед минахме Midge¹. Времето беше много приятно и благоприятно [за пътуване].

На 26-и в десет часа сутринта стигнахме нос Баба², отдалечен на около сто и двадесет мили от Варна в България според изчисленията на екипажа. В четири [ч.] следобед минахме пристанището на *Rogos Lemn*³, а на следващата сутрин към един часа пуснахме котва във входа на варненското пристанище, тъй като насрещният вятър пречеше на по-нататъшното ни пътуване. Отплувахме по изгрев и към седем часа сутринта пуснахме котва близо до Варна, град в Европейска Турция, в провинция България.

Слязох на брега и посетих управителя Осман ага, за когото носех писма и комуто представих фермана си, въз основа на който той трябваше да издаде необходимите нареждания, за да се отправа бързо по пътя си към Русчук и Букурещ. Междувременно се настаних в къщата на гръцкия епископ. Вечерта научих, че на другата сутрин група турци и гърци се отправят в същата посока. Без да се колебаем, реших да се възползувам от благоприятния случай.

В седем часа сутринта на 28-и тръгнахме от Варна. [Пътувахме] в някакви леки покрити каруци, наричани *agabars*⁴. Бях принуден да наема три такива — за себе си, за слугата ми и за багажа. Тези превозни средства са много малки и тесни. Те донякъде напомнят на нашите коли за амуници и са теглени от един кон. Направени са така, че пътникът да може да се излезне по цялата си дължина в тях. Наемът за една такава каруца по пътя от Варна до Русчук или Rutzig, на източния бряг на Дунава, пътуване, което продължава четири или пет дни, е осемнадесет пиастъра. В началото пътят ни минаваше през гориста и хълмиста местност, тук-там с по някоя мизерна и самотна

колиба, чинто жители обаче изглеждаха здрави и силни. Към края на деня минахме през няколко хубави, обширни и добре обработени долчинки, засети с различни видове житни растения, главно ръж. В горите растат малки дъбчета, лешникови храсти, бели и черни трънки, както и голямо количество дивни круши, но няма дървета, подходящи за сечене. Селата с обработваема земя са твърде малко. По склоновете има богати пасбища, по които видяхме многобройни [стада] волове, крави, биволи, коне, овце и кози. Конете и воловете са по-малобройни; последните заедно с биволите се използват да теглят арабите на селяните. Някои села обръщат особено внимание на пасбищата, докато други отглеждат жито и обработват лозята. Никъде няма огради освен в лозята в близост със селата. В пет и половина [ч.] вечерта пресякохме една река и спряхме на отсрещния бряг да пренощуваме. Тъй като из тези краища върлуват многобройни разбойнически шайки, избягахме да се доближаваме до села, за които не знаехме как са настроени техните жители.

Тръгнахме на 29-и в четири часа сутринта и минахме през много красива и плодородна местност, изобилствуваща на пасища, върху които пасяха многобройни стада. Видяхме множество домашни птици и по пътя срещнахме няколко каруци, натоварени с тях. Пътят ни беше много приятен и минаваше през богати и добре обработени равнини, които напомняха най-плодородните области на Англия. В осем и половина [ч.] спряхме за два часа. Настигнахме няколко кервана по пътя, [които са] големи групи от пътници. Такъв начин на пътуване е обичай в тази страна поради мотиви за сигурност. Когато пътуват, [тукашните] жители са винаги въоръжени. Пътувахме със скорост около три и половина мили на час. В един и половина [ч.] стигнахме Успіazzar⁶, в който живеят главно турци и незначителен брой гърци. Къщите са дървени и измазани, а покривите са керемидени. Бедните обаче живеят в землянки, покрити със сено. Градът е ограден със землен вал и пресъхнал ров, с по една врата от двата края. Постояхме малко и след като изминахме още шест мили, стигнахме село на име Ouk'boudan⁶, което се състоеше от мизерни сламени колиби. В шест [ч.] вечерта спряхме в друго бедно село, наречено Tekerkew⁷, където пренощувахме.

На 30-и тръгнахме в четири [ч.] сутринта и след два часа стигнахме до селото Shemlah⁸, където спряхме. В десет и половина [ч.] стигнахме друго село, живописно разположено покрай дъбова гора. Околният пейзаж беше красив и романтичен. В шест и половина [ч.] вечерта стигнахме околностите на Rasgat⁹, голям град с няколко джамии, и отседнахме там през нощта.

Тръгнахме в обичайния ранен час на 31-ви и скоро стигнахме горното място, където останахме два часа в един хан или кан, предназначен, както вече съм пояснявал, за настаняване на пътници и техните животни, както и за складиране на стоката, която носят със себе си. Rasgat има две врати и е обиколен с

ограда от колове и земен вал. Жителите са смесица от гърци и турци. Продължихме пътуването си и по пладне спряхме за два часа, а към седем [ч.] вечерта спряхме да пренощуваме, както винаги, в нашите каруци. Още като спряхме, част от кеврана пое часовни функции за през нощта. Тази предпазливост беше необходима, за да избегнем нападенията, на които често са подложени пътниците.

На 1-ви юни тръгнахме в четири [ч.] сутринта, а в шест [ч.] влязохме в Rouzchook¹⁰, където веднага се настаних в един от хановете. Имах щастието да се срещна тук с един гръцки търговец на име Keriyahsoh Polizio, който ме обгради с дружеско внимание и ми даде ценни съвети за по-нататъшното ми пътуване. Той самият е бил принуден да избяга от Букурещ заедно с всички по-видни граждани, консулите и др. поради страшните заплахи на бандитите, които по това време опустошавали страната, и поради приближаването на войските на Пазван оглу¹¹. Князът все още се задържал заедно с няколко свои приближени, но консулите решили за по-благоразумно да се оттеглят в Кронщат¹². Заедно със споменатия господин посетих драгомана на княза на Букурещ, който по това време беше в Русчук, но се канеше да тръгва към Константинопол. Той ми даде писмо до Сарисахчия¹³ в Georgival¹⁴, за да ме улесни при пътуването ми до Букурещ. Georgival е разположен на западния бряг на Дунава и тук пътниците от Русчук спират, за да се снабдят с коли и всичко необходимо за пътуването им през Букурещ до Виена. Вечерта бях подложен на големи колебания заради новините, които бяха дошли от Букурещ, че князът и неговите хора побягнали поради приближаването и заплахите на Пазван оглу. Това неблагоприятно обстоятелство ме накара да променя плана си и да дам нови разпоредения.

Русчук е много приятно разположен на източния бряг на Дунава. Той е доста голям [град], в който живеят турци и гърци. Това е единственият град в тези области, който има свободна търговия и всякакви стоки се донесят насам, като пазарът гъмжи от разнообразието им. Сутринта на 2-ри пристигна един кораб, натоварен със стока и няколко пасажери немци. Той идваше от Виена и пътуваше за Галац в Молдавия. Очакваше се да продължи пътя си на следващия ден. Тъй като ужасните новини от Букурещ бяха потвърдени, предложиха ми да се кача на кораба до Галац, а гръцкият търговец обеща да ме снабди с препоръчителни писма и пр. до руския и имперския¹⁵ консули в Яш.

Качих се на споменатия кораб на 4-и в пет часа сутринта. Капитанът говореше малко италиански, макар че по рождение бе грък. Спътниците ми бяха един италианец, брат на имперския консул в Галац, който доста свободно говореше немски, двама немци и един грък. Скоро след като отплувахме, небето се покри с черни облаци, които говореха за приближаването на буря и

принудиха капитана да изчака по-спокойно и благоприятно време. Към три часа следобед се проясни, вдигнахме котва и тръгнахме с попътен северен вятър. Екипажът даде няколко пушечни изстрела за поздрав, а италианецът надуваше тръбата си. Скоро вятърът така се засили, че бяхме принудени да пуснем котва малко по-надолу от града.

На 5-и бурята ни задържа до два часа следобед, когато тръгнахме и след по-малко от половин час минахме покрай Georgival. Тъй като течението доста ни помагаше, ние бързо напредвахме с помощта на дванадесетте весла и в седем и половина [ч.] вечерта пуснахме котва, за да пренощуваме. На следната утрин тръгнахме преди разсъмване. Към три часа следобед минахме Torkotai⁶, малък град, разположен много романтично на дунавския бряг. Склоновете около града са покрити с лозя и храсти. На североизток има гори, които се простират в продължение на няколко мили и придават много приятен и живописен вид [на околността]. Срещу града има седем воденици. Всяка от тях се опира на две лодки, закотвени в реката. Върху едната лодка се поставя воденицата, а другата подпира колелото, което се намира в центъра между двете. При това пътуване виждах за пръв път подобни лодки, но ми казаха, че са често срещани по Дунава. Когато бяхме отминали на три-четири мили града, корабът ни заседна на един от малките острови, пръснати изобилно по реката. Този инцидент ни задържа над един час. Точно срещу нас на източния бряг на реката видяхме да гори едно съседно село и решихме, че трябва да е било опожарено от някоя от разбойническите шайки, които гъмжат из страната. В седем и половина [ч.] вечерта пуснахме котва на западния бряг на Дунава, почти срещу Силистра. Времето бе бурно и неприятно. Един от корабните офицери веднага се спусна на брега с документите и паспорта, дадени му от Пазван оглу в Белград; казаха му обаче да дойде отново на следващата сутрин.

Вигнахме котва на 7-и малко преди обяд, след като спомнатият офицер се върна с необходимото разрешение, и скоро минахме града и крепостта. Последната, както и издигнатите отбранителни укрепления са незначителни. Градът, построен на източния бряг на Дунава, не е голям и е разположен посред хубава и плодородна, но хълмиста местност. Водениците, използвани от жителите, са същите, както при Торкотай. В Силистра има не по-малко от четиринадесет джамии, но къщите са мизерни, както в повечето градове на Турция. Околните склонове са покрити с лозя и много високи дървета, които красят пейзажа.

Денят бе много душен и почти нямаше вятър. Надвечер обаче се разрази буря с гръмотевици и светкавици и по залез пуснахме котва на западния бряг на реката. Към три часа следобед видяхме да гори едно друго село, а когато пуснахме котва, пред очите ни се разкри ужасна гледка. Голям брой мъже, жени и деца, нещастните жертви на пожара, който бяхме видели, се

бяха скупчили на брега с оскъдното си имущество, което са могли да съберат — главно каруци, волове и овце.

След като преживяхме много бурна нощ, вдигнахме котва на 8-и преди разсъмване, но вятърът така се засили, че скоро бяхме принудени да пуснем котва на източния бряг на Дунава. В Силистра на кораба се бяха качили като стража трима турци, така че общият ни брой се увеличи на двадесет и пет души — гърци, немци, италианци, англичани, турци и власи. Последните, дванадесет на брой, съставляваха екипажа. Тъй като корабът беше без платна, те полагаха много усилия да гребат и да направляват съда. Конструкцията на корабите, които плават по Дунава със стоки и хора, е до голяма степен уникална. На дължина те са около сто и двадесет фута, на ширина — осемнадесет; имат дъсчен покрив, дълъг около петдесет фута, който се намира в центъра и прилича на гребена на покрив на къща. Под него се поставят най-ценните стоки и [се настаняват] пасажерите. Под този покрив пътникът се чувства повече като в къща или като в будка, отколкото на кораб. Над него има нещо като тераса, около седем квадратни фута. Тя представлява своего рода павилион, който е чудесно място за отмора вечер, тъй като от него се разкрива прекрасна гледка към двата бряга. Тези кораби са толкова натоварени, че потъват във водата колкото нашите тежки шлепове. Идват от Виена, натоварени с всякаква стока за Галац и Яш в Молдавия. В предната си част имат дванадесет весла с умерена големина. Две много дълги, които ми изглеждаха между четиридесет и петдесет фута на дължина, са поставени на носа. Други две, подобни на предишните, се намират на кърмата и играят ролята на кормило, като управляват посоката на кораба. Тъй като нямат мачти и такелаж, постоянно пускат котва близо до брега при силен вятър, както и нощно време.

Земята на западния бряг на Дунава е равна, докато източните брегове са покрити с верига плодородни хълмове, обрасли с красиви гори. Към бреговете се срещат доста малки островчета, които представляват приятна гледка поради дърветата, посадени на тях. Най-голямата широчина на реката не надвишава миля и половина.

На 8-и времето беше толкова бурно, че се задържахме чак до седем и половина [ч.] вечерта, когато вдигнахме котва. Скоро след това видяхме група бегълци от разбойниците, които се бяха събрали на източния бряг на реката. Към осем и половина [ч.] се изравнихме с Rossovat¹⁷, малко градче на същия бряг. Пуснахме котва в полунощ и си починахме докъм три часа сутринта, когато продължихме плаването си по Дунава при най-благоприятно време, но с тъжни мисли, породени от отчаяното положение на населението, пръснато по двата бряга. Към седем и половина [ч.] сутринта минахме край Sooda¹⁸, малко селце, разположено на един хълм на източния бряг на реката. В осем

и половина [ч.] стигнахме друго село на този бряг, наречено Chekerge¹⁹. Към десет [ч.] стигнахме Kersewai или Girsow²⁰, малко градче на същия бряг на реката. Изпратихме [хора] на брега за провизии и вино. Близо до това място на една скалиста височина се намира малка и незначителна крепост, разположена на брега на реката, която преди единадесет години била атакувана от руснаците²¹. Видяхме остатъци от техните укрепления по съседните височини, откъдето те имали пълен контрол върху крепостта. Казват, че при нападението на руснаците срещу Girsow турците загубили осем хиляди души. В седем [ч.] вечерта минахме едно село на западния бряг, наричано от турците Bourgockfen²², и след около час пуснахме котва. През този ден реката направи няколко резки и внезапни завоя и на някои места течеше в доста тясно [корито].

На 9-и в четири часа сутринта вдигнахме котва и скоро след това заседнахме. Плаването в тази част на реката наистина е изключително сложно и трудно поради малките острови, които променят течението. Управлението на нашия кораб, конструиран така особено, изискваше специално внимание и умение, за да се избягнат издатините на брега при всеки завой. В пет и половина [ч.] сутринта минахме малко село на западния бряг и към седем [ч.] стигнахме Ibrael²³, приятно разположен град на същия бряг на реката. До него бяха спрели няколко черноморски кораба. Забавихме се два часа заради човека, когото бяхме пратили с паспорта, и успяхме да стигнем Галац едва към дванадесет часа. Независимо от факта, че бях така отдалечен от родината си, мисълта, че вече бях в страна, населена с християни, ме изпълни със спокойствие, каквото отдавна не бях изпитвал. След като пуснахме котва, се спуснах на брега заедно с багажа си и посетих имперския консул сеньор Манголи, с когото обядвахме. Следобеда неочаквано пристигна английският куриер г-н Дъф, който пътуваше от Константинопол до Виена. Много се зарадвах на възможността да го придружавам на следващата сутрин. Галац е разположен на територията на Молдавия и е населен предимно с местни жители. Земята наоколо е равна, както и на отсрещния бряг. Всъщност през последните два дни от нашето плаване земята от двете страни на реката почти неизменно беше равна. Снабдихме се с три коли и дванадесет коня за пътуването и тръгнахме от Галац на 10-и в пет часа сутринта.

¹ Дн. гр. Мидие, Турция.

² Вер. нос Инеада.

³ Бургаското пристанище.

⁴ Араба — кола, каруца (тур.).

⁵ Гр. Нови пазар.

⁶ Неуточнено.

⁷ Дн. с. Драгоево, Шуменски окръг.

⁸ Очевидно става дума за гр. Шумен.

⁹ Гр. Разград.

¹⁰ Гр. Русе.

¹¹ Осман Пазвантоглу (1758—1807) — аянин, владетел на Видинската област. В началото на 90-те години на XVIII в. се отцепва от централната власт и през 1794 г. се обявява за самовластен господар на Северноизточна България. Опустошава околните области. За него вж. В. Мутафчиева. Кърджалийско време. С., 1977.

¹² Дн. гр. Брашов, Румъния.

¹³ Т. е. капъкехая (капъкетхудасъ) — официалният представител на провинциалните управители пред Високата Порта.

¹⁴ Дн. гр. Джурджу (Гюргево), Румъния.

¹⁵ Т. е. австрийският.

¹⁶ Дн. гр. Тутракан.

¹⁷ Дн. с. Расова, Румъния.

¹⁸ Карасу, дн. Чернавода, Румъния.

¹⁹ Неуточнено.

²⁰ Дн. гр. Хършова, Румъния.

²¹ Става дума за руско-турската война от 1787—1792 г..

²² Неуточнено.

²³ Гр. Браила, Румъния.

Превод и бележки Мария Тодорова